

سخن می آورویم۔ وہ بے لطف صحبت نہ تھا سے برویم۔
 تاسہ روز بہین شوق برآمد۔ ویدم دل خواجہ الفت گرفتہ
 و میخواست کہ آزاد را بہ بندگی گیرد۔ مگر دل را ویدم از
 بند بیزارست و سرد در سر کار۔ برخاستم و
 گفتم باما اگر وانت شوم مہان شد روز مہانست۔
 نان بعد زکوٰۃ خوار۔ اکنون باید آزاد را بحال خودش
 برومند۔ کہ زکوٰۃ بر غیر مستحق حرامست بدتیم کرد و
 گفت مگر داخل مساکین نہ؟ گفتم دولت خداوندی
 روز افزون باد۔ اگر چہ ظاہر در ویش کہ امیست
 اما الحمد للہ دل بدولت فقر غنیست۔ گفتم آخر ازین
 بییل کہ گزیر نیست۔ گفتم حیفست بر لقمہ کہ از نبوت
 پریم کشیدہ ابن اسبیل سازد۔ بہین گفتم و دعا کردہ
 طریق خود گرفتہم۔

ذکر بابر پادشاہ

۶۹۹
بابر کہ در واسطہ پنجم بہ تیمور گورگان پویندو - در سن
دوازده سالگی جای پدربافت بہ تاسر تخت نشست۔

فتہ بیای شورش برخاست بہ یگانہ و بیگانہ بزرگوار

دولت را خرد سال یافتہ از چار سو بخت مند و عہدہ با

انگینختند۔ ناچار دست از ترکستان بہ دست بر کابل و

بدخشان قناعت نمود بہ بہانہی کہ ادیانہ در سلسلہ

خسروان کمتر یافتہ اند بہ چہ شمار فحش از شکست افزون

و حساب شکست از فتح فراوانست بہ با بجا ہمت والایا

بہ کابل ہم آرام نہاد تا کہ سلطنت تیموری را بہیند

بنیاد نہاد بہ چہار پارہ پنجاب شکر کشیدہ گاہے

۱۲ یعنی جون ہی تخت پر بیٹھا ۱۲ عہدہ یعنی دنگہ و فاکر کے جنادت کی ۱۲

از نواح پشاور و گاہی از بھیرہ خوشاب وغیرہ گشت *
 نوبت پنجمین چنان آمد کہ باز پس نرفت۔ لاہور را فتح کرو
 بآئین جنگیزی شہر را آتش زدہ راہِ دہلی گرفت۔ بر پانی پت
 با ابراہیم لودی جنگے روداد کہ معرکہ رستم و اسفندیار
 از یاد بارت * چون خواہش آہی بر آن رفتہ بود کہ از
 دودہ گورگانی نوزوہ تاجو۔ بہند حکمرانی کنند ابراہیم
 بیدان جنگ جان داد * شہر یار شہر گمراہ دہلی با گروہ رسید
 و گردنکشان دور نزدیک اسریر آورد۔ چنبال بدین حال
 بسر برودہ بستر بخوری افتاد * اتفاق اینکه ہایون
 فرزندش را ہم آتش تپ ورتپ و تاب اندخت۔ پدرا
 سپند وار جگر بسوخت و چون در دوا اثر ندید۔ رو بدعا
 آورد و از اہل دل درمان خواہت * گفتند ہرچہ در نظر
 شاہ گران بہاد و عزیز ترین ہشیما باشد بدان تصدق دہد۔

الماسی کہ در ہم لووی یافتہ بود اہل نظر بدان اشارت
 کردند۔ گفت از الماس کہ سنگ راخت جگرست
 تا ہایون کہ جگر گوشہ با برست فرقی بسیارست۔
 صلاح در آنست کہ جانرا فدا می جگر کنم۔ بر خاست
 و سد بار گرد سرشس گردیدہ گفت۔ بار الہا بارشس
 بر خود گرفتہ گرفتہ گرفتہ۔ پس دعا کرد و نوشت۔
 چون در خود باز دید۔ دریافت کہ درون بر ہم خورہ و
 تن گرانی گرفتہ۔ سپر را پسید کہ سرت گردم من خنیم بار
 از خود بگو کہ چونی ہ گفت می بنیم گرمے بہ خنکی و
 گرانی بہ سبکی رومی آرد۔ گفت شاد ز می کہ از جان
 گزشتیم۔ و جا بہ گزشتیم۔ گویند و روے کہ از سپر
 میکاست بہ پر می نہر و۔ تاکہ او از بستر برخاست
 این سر پالین نہاد۔ تاریخ شد کہ ع ہایون بود وارث

ملک وی پدشہش را در چار باغ اگرہ کہ بنا نهادہ او بود
 بجاک سپردند و حسب وصیت بکابل بروند و عمارت
 مقبرہ وے کہ از تعمیرات جهانگیریت تا اول با باغ
 بابر چہرہ آرای شہر کابل است و بابر صاحب تصنیف بود
 و دیوان لغت فارسی ترکی دارد و کتابی در احوالات خورشید
 نوشتہ کہ خاطر پسند است۔ اول بہ ترکی بود خانخان
 بجا کہ در فارسی ترجمہ نمود کہ تو زک بابر ہی نام و در

اہل تاریخ اعتبار تمام دارد *

ذکر ہمایون و شکست و از شیر شاہ افغان
 ہمایون باتفاق امر بعد از پدرتاج و افسر بر سر گرفت
 در علوم ریاضی مہارتش کامل بود و دلش صحبت اہل علم
 مائل چون پار تخت نہاد۔ دست کرم بر کشاد و بیاری
 از سر کشان را گردن شکستہ بویرانہ عدم فرستاد۔

اور ان کو کہ طبعی شانہ و نقشب کرمانہ و پشت برادران
 خاقان شہزادہ و آرزو از جابر د۔ و شیرخان افغان درین
 دارو گیر بر تہ شاہی رسیدہ ہا یون در مروت و
 مروانگی قصوری نکر و۔ لیکن چون غم ہشش آہی بر آن
 رفتہ بود۔ کہ شاہ باج گیر خندی بی تن و سر پہانہ
 در بنگالہ و او کامران سب او کہ برادر خود کامش
 کامران میرزا از لاہور یا گرہ رسیدہ و سکہ و خطبہ بخود گرفتہ
 ہا یون برخاستہ رو با گرہ آورد۔ از انجا کہ ملک ملک
 بنگالہ و موسم موسم برشکال بود۔ میان راہ صعوبتہا
 رود او کہ اشتر و فیل را جان بر تن گران آمد تا بوم
 چہ رسدہ از ناما سازی ہوا و شدت قحط لشکر بجایت
 بد حال بود۔ کہ شیرخان از صورت واقعہ خبر یافت

اس ملک کی برسات مسافر کو بہت ایذا دیتی ہے خصوصاً اس حال میں کہ
 رستہ خراب اور زہریں اور دریا پھیل جاتی ہے ۱۲

مانند برق باورسیدہ برکنار آب جو ساخنک انداخت
 و چون سه ماه بمقابلہ گزشت خلیل شاہ مرشدش آمد و قرآن
 در میان نهاد و صلح قرار داد و شیرخان بازر و بھی کار برده
 از پہلوی دیگر بخیر بروج ہمایون زد۔ فتنہ محشر برآورد
 برپا شد و لشکر تہ و بالا گردید۔ اول قدم مل برہم شکست
 در ورق و کشتی ہمہ در تحت آور و چہ شکستگان ہر اسیدہ
 آب می افادند۔ و افغانان از آب نیزہ و تیر بہ بچہ رفتا
 میرسانیدند و پادشاہ ہم سپ و آب انداخت کہ چون اقبال
 دست از رکاب برداشتہ بود دست از عنان سپ
 از تہ ران بدر رفت۔ بورطہ ہلاک بود کہ نظام نام ستا
 ریافت شک پر باد کردہ بشنا میر و دشاہ تخت
 نشین ہر پشتش افاد۔ و بہ نیمہ روز فرمان روا
 وعدہ دادہ برکنارہ نجات رسید۔ و چون باگرہ آمد

ایفا کردہ ہو وہ نفاق برادران بحال بود کہ -
 شیرخان دسیرترگشتہ لقب شاہی بر خود گرفت۔ و
 بالشکری منسروان تراز مور و مخ باز بر آب کلک سید
 ہمایون ہم با یک لک سوار با استقبال جنگ پیش آمد۔
 مگر بخت بہان آب تلخ در جام ریخت کہ مستدہ
 طول کشید۔ دشکر شاہی را کار بفرقہ و تباہی سید
 معہذا لشکر باران از آسمان پورش آورد۔ قشون
 ہمایون در جائے سر اشیب بود۔ خیمہ و خراگاہ را برکنند
 تا فراز بلندی جای گیرند۔ در عین بخیری کہ مردم
 بحال خود گرفتار بودند۔ شیرخان لشکر رست کردہ آمد۔
 و از چار سو فرا گرفت۔ پنجبران کہ دست ستیز بند یافتند
 پاسے گریز برکشادند۔ و چپا ز رست نشاختہ پریشان
 شدند۔ پادشاہ بعین اسگیلی بود کہ فیلے بنظر آمد۔

خواجہ سرائی از پشتش آواز دادہ پیش رسید۔ و شاہ را
 دست گرفته بالا کشید۔ فیلبان گفت تا فیل را آب اندازو۔
 تا انار کو ز نیکی از صورتش ہویدا گشت خواجہ مردانہ وار
 تیغ از کم کشیدہ فیلبان آو و نیم انداخت۔ و خود بجایش
 نشسته فیل را آب سرد آو۔ تا بصد کشاکش و سزار
 اضطراب بر کنار دیگر رسیدند۔ ساحل بلند بود۔
 شمس الدین محمد خان (کہ آخر بخان عظیم خطاب یافت)
 پیش رسیدہ بود۔ از دستار مار سن یافتہ در آویخت و
 بر کشید۔ با بجلد از اگرہ بلاہور و از آنجا بہ ملتان دیار بھکر
 رسید۔ چون بخت برگشتہ بود براہ جیلسر و بیکانہ
 بہ جو دپور باز گشت۔ اتانا کام برگشت۔ بہ مصائبی کہ
 در دشتہا ہی بلا بر سر گزشت ہنوز پای قلم آبلہ خیرست۔
 اکبر بشکم ما در ہمپاسے پدر بود۔ بہ امر کوٹ آندہ سر ہو جو

آورد۔ چون شب یکشنبہ پنج رجب بود ہین سال تاریخ
 یافتند ہمایون براہ قندہار عنان فرس بہ فارس ڈالو۔
 طہماسپ را می بران زمین حق مہمان نواز از آسمان گزرا نید
 و سال دیگر چکانہ دسبر خود را بادہ و دو ہزار سوار
 در رکاب داو۔ ہمایون قندہار و کابل ازیر قدم آوردہ
 و ایل ہندوستان شد پد معرکہ ہارنگجیت و خونہا فرو رخت۔
 تا از قوت بازوان^{سہ} ہم از پہلو می گردن کشان جمعیت
 دل بدست آورد۔ وہلی پائی تخت ہندوستان بہ قلعہ
 دین پناہ سر برافراخت از آنجا کہ فر از دنیا را سرد نشیب
 روزی شام گاہ از بام کتب خانہ فرود می آمد۔ ناگاہ قدم
 چنان لغزید کہ پا از جا و عصا از کف بدر رفت تا بر زمین افتاد
 از جهان برخاست چہ سخن سخنجان بر رخ ہمایون پادشاہ

از بام افتاد۔ سال فوت برداشتند۔ مقبرہ و سے
 بیرون شہر دہلی ست و داخل عجائب روزگار است۔
 عمارتیں درشتہ ہجری اتفاق افتاد۔

جلال الدین اکبر و شاہ

چون ہمایون ناگہان از بام افتاد وہ غالب تہی کر دیں
 بہ تنبیہ افغانان در کوہستان جالندھر پود۔ ہوا خواہان
 دولت پیک صبار خوار روانہ کردند۔ و ملا شکیبہ شاعر
 کہ در شکل و شباهت ہمایون مانا بود تاج بر سر
 و لباس شاہانہ در بر کردہ بر بام دولتخانہ می نشانند۔
 کہ پادشاہ ہنوز طاقت در بار نداشتند۔ اہل خدمت
 از میدان پیش دولتخانہ مچرا میگردند و رخصت میشدند
 تا ہوس پرستان از سر شورش بد ہوانگر دو در مملکت

تازہ عمل خلیجی راہ نیابد۔ بیرمخان تہکان کہ سفر خراسان
 و مہم بندوستان بردستی سرانجام یافتہ بود۔
 حالاً بہ انا یعنی اکبر ہمراہ بود چون خبر یافت تمامی سرکردگان
 فراہم کرد و بعد مشورہ بہ کلا نور آمدہ کلاہ شاہی بہر
 شاہزادہ ہناد چہ اول قدم مقدمتہ ہیمو رو سے نمود۔
 ہیمو بقالی سترمایہ بود کہ در دولت افغانی مرتبہ دیوانی
 یافت۔ اکنون از دیوانگی ہوا سے مہاراجگی افتاد۔
 پس براگرہ و دہلی چند جا فتیاب گشتہ قدم فراہم
 گزشت بہ بیہم خان برکاب اکبر لشکر شہید تابر
 پانی پت مقابلہ روداد و جنگے صعب در میان آمد ہیمو کہ
 بہ جمعیت لشکر و خزان زر و نفلان کوہ پیکر
 پر دل بود کہ ہمت بستہ داد مردانگی داد و مگر در ہم

شکست۔ و بستہ از بخیر بد بار آمد بهیرم خان گفت کہ
 اقول تخت نشین نہ و خود شکون فیروزی باید گرفت۔
 کجب گفت جیسا کہ نخستین شمشیر گردن بقید شد۔
 آخر کار میرم خان کارش آخر کرد و چون بخت پیر میر
 قدم بر کاب نصرت نہاد و متوجہ ملک گیری گردید۔
 مملکت ہندیر از خود سران سرکش بودہ لہذا نہ تھا
 بہ ستیز و آویز بلکہ کجدار و مرز گاہی بصلح و گاہی بہ زبرد
 و جاسی بہ بست و جاسی شکست قلم و ہند را زیر تسلیم
 گرفت بہ کجب جامع اوصافی بود کہ عقل و دان
 حیران است۔ دلی روشن و دانشی خدا داد و اقبال
 ایزدی داشت بہ اگر بہ جوی سببش بہین است
 کہ دامن دلش از غبار تعصب صاف بودہ گویند
 دستی در خط و سواد می از علم نہشت۔ روزے

سفیر روم رسید۔ و بگزارش پیام نامہ گزرا نید۔
 یک نامہ را سر بزیر و پائین بالا گرفت۔ سفیر تبسم کنان
 تنگ ریست۔ فیضی دریافتہ ضبط نتوانست و گفت۔ در
 حضرت ما سخن گویند پیغمبر ما نیز اقمی بود۔ با این ہمہ
 در فن تاریخ الگہی تمام دہشت۔ خصوصاً قصص ہند را
 نیکو دانستی۔ بنظم و اشعار لذت گرفتہ۔ و نکتہ ہائیش
 نیکو دریافتی و طبع خودش ہم گاہی شعر شگفتہ
 در آئین ملکی و رسوم جنگی آہنہا بستہ کہ اقبال سکندر
 و رامی ارسطو را رشتہ از ہم گستہ۔ نسخہ آئین الہری
 گواہ آنت۔ نیز حکم کرد تا بسیاری از کتب
 سنکرت و عربی را بفارسی ترجمہ گرفتند۔ و
 کتاب مہا بھارت را در نظم و نثر بفارسی کشیدند۔ کہ
 رزم نامہ نام گرفت پس مقابل آن قصہ مسہر حمزہ

کہ گفتار ہائے دور از کار و افسانہ ہاںی خلاف عقل مجید و
 شمار دار و بہت مجلد بزرگ با تصویر و رعایت
 فصاحت ایجاد یافت همچنین بعضی ہاںی نگاہاںی متبسی کہ
 در زبان خود حرف میزدند۔ بفارسی گو یا شدند۔
 و نامہ خرد افزا خطاب و تارخ یافتند۔ علاوہ
 بر آن کتب ہائے بسیار از زبانہائے مختلفہ لغتہاںی
 رسیدند چہ پاوریان را از ملک فرنگ تورت و
 انجیل طلب کرد۔ گویند چون کشیان دانا تصویر
 حضرت عیسی و مریم بر آوردند سیرزانو بہ تعظیم برخاست
 پس شاہزادگان بہ تلمذ و ابوالفضل بہ ترجمہ مستند
 عادتش بر آن رفتہ۔ کہ روز و نظم مہمات و شام
 لہ بتیس حکایتیں خیالی ہیں کہ بتیس تیلیوں نے راجہ بھونج کے آگے
 بیان کیں سنسکرت میں تھیں وہ بھی فارسی میں ترجمہ ہوئیں ۱۲۵۱ھ زاہد عابد
 اور نیک نعت لوگ مذہب نصاری کے ۱۲

مصلیٰ از آرام برو و ہر دم خلوت سے آراہت۔ مگلا و
 گنگا کے ہر ملت و قوم صبح سے آگے۔ ازہر و
 بجن پڑھتی۔ ریدہ سیں کتبہ پیشینیاں طرف
 بیٹے۔ بزرگان ہر ملت را بزرگ شہتی خانہ سے
 قدیم را بیشتر فاضلی بہ نظر بر نظام ملکی شہ سوم
 ہندوان را لازم سلطنت گرفتہ بود اس میں شان
 و بر کردی غیب اسے شانرا عید گرفتہ ریشہ
 خیر باد گفتے۔ اصل غرض بر آن فتنہ بود کہ
 بست آرد و ترک را با ہند شیر و شکر سازد۔ آخر
 و کار خود کا مباب آمد۔ چہ را جہاں ہند کہ سبہا
 خود را تا ہر و ماہ سپر ساند بہ خوشیش تن و آرد
 اگر از شہا عش گوئی بس۔ لشکر می خود شکر
 بہ ہم زد وے شرزہ شیر بار بہ بازو۔ و فیہا ہی است

تہ زانو گرفتی۔ اگر سخاوتش خوبی گنہاے شائگان
رائگان جادے باد آور و بباد خوانان بخشیدے۔
توان دریافت کہ باز یافت علماء و مشائخ چہا خواہد بود۔
ہمت الالیش چنان کہ شہرہاے جدید را
اساس انداخت۔ در کشور پنجاب شہر گجرات
بنائہادہ اوست و فیصل لاہور و عمارات اراک سر بر آوردہ
او۔ مدارس مساجد و رباط و مہمان سرا خود از
شمار افزونست۔ گویند بہر کار سجدہ شکر بجا
آوردے۔ خصوصاً صبح و شام و نیمروز و نیم شب
کہ از جملہ امورات دل پر داختے۔ بخود و خداوند
در ساختے۔ طعام یکبار خوردے و بیش از
سہ ساعت خواب نہ کردے *

نقل

برہمنان ہنود کہ میل خاطر کشش بسائل خود بسیار
 دیدند کہن کا غنہ سے آور دند و گفتند کہ یکی از
 کہن سویدان ما چندین سالست عسر خود را
 صرف ریاضت کردہ وجود خاکی با تن عسرم
 گداخت و اشلوکی بدین مضمون کزاشتہ کہ
 چندین مدت بہ کشش نفس و کوشش تن و
 ترک لذات بسر بردم و ناگوارا بنجود گوارا کردم۔
 اکنون از میان شما بنجود فرومیر و ہم دیکھویم
 کہ زمین بعد بفلان تاریخ و فلان روز از دودمان
 خسروی سر بر آرم و مندرمانز و اے شوم
 کہ ہر جا علم نصرت بردارم تدم باز پس نیارم
 و اسلام۔ پس احوال کہ در کہنہ تقویہاے خود
 می در آیم و بقدری منظر نظر کشائیم می یابیم

که تاریخش به روز ولادت و هم آثار صورت و سیرتش
 به جلوه خداوندی موافق است باید دست شفقت
 بر سر کهنه ارا و تمندان گزارند کجاست تبسم کرد و گفت
 عقل باور نکند که برهنه یزدان شناس باشد و بیگر
 سلیمان فرود آید بگفتند پابند عمل در تدبیر آمد اما
 با تقدیر نتوان برآمد همانا جائیکه برهنه کور آتش بخود گرفت
 در زیر زمین بعضی از سخوان و پاره از آهن زیر خاک بود
 اثرش نیست که ظاهر گردید و سخن لطف گرفت گزشت
 همچنین حکایت کند که یکی از مردان کارمبهر که پیکار
 دوزخم بر تن کشیده از جان گزشت زن برادرش
 حامله بود پسرے آورد که همان جراحت بر پیکر پدیدار
 بود ظاهر میان گفتند که معدوم باز بوجود آمده -
 بحضوری در بار فرمان شد و از مقدمه تماشای سخنها

بمیان آمد۔ اکبر گفت فرورفتہ را جراح است بر جسم بود
 نہ جان۔ پس شگفتی چنین بہ عقل صورت نہ بندد۔
 و سخن را بجایے خود گزاشتہ نقل کرد کہ روزے
 چند پیش از ولادت من مریم مکانی در پایے خود
 خالی چند بہ سوزن و سرہ نقش میکردند تا
 جنت اشیا فی آمدند۔ پرسیدند کہ چه میکنی؟
 گفت میخواہم کہ بپایے پسر من از من یادگاری ماند۔
 چون بوجوہ آدم ہمان طرز خال بپایم پدائے
 گرفت و این را حسن اتفاق باید گفت۔ لعنہ رض
 بعد از پنجاہ و یک سالہ سلطنت بس شخصت پینجا لگی
 جہان پدر و در و گرفتند کہ ع الف کشیدہ ملائک
 ز موت کجاست شاہ پد

